

VERSRE MAGYAR, HÍ A HAZA!

Kerekasztal-beszélgetés a kortárs politikai költészetéről

2011 novemberében közölte az Élet és Irodalom *A magyar politikai költészetéről* címmel Bán Zoltán András és Radnóti Sándor levélváltását. Ez szolgált ürügyül arra, hogy a kortárs irodalmi élet szereplői közül többen is kifejtsek véleményüket az utóbbi időben ismét nagyobb számban olvasható közéleti témájú (és célú) versekről, valamint ezek keletkezésének okairól.

Ehhez a vitához kapcsolódva rendezett szimpóziumot a Fiatal Írók Szövetsége és a Szépirodalmi Figyelő 2012. március 8-án a Szatyor Bárbán. Figyelemmel az irodalmi folyóiratok hasábjain folyó diskurzus olykor kifejezetten politikai vonatataira, a szervezők két kerekasztal-beszélgetést is szenteltek a témának.

Az első szekcióban – aktuálpolitikai szempontoknak is teret engedve – Kollár Árpád, a Fiatal Írók Szövetségének elnöke moderálásával Kukorelly Endre, L. Simon László, Schein Gábor és Szálinger Balázs ült asztalhoz.

A második szekcióban Mészáros Márton Bazsányi Sándorral, Bene Sándorral, Horkay Hörcher Ferencsel és Vári Györggyel beszélgetett a politikai költészet irodalomtörténeti és esztétikai vonatkozásairól. E beszélgetés szerkesztett változatát közöljük az alábbiakban.

MÉSZÁROS MÁRTON: Különösen jó alkalom erre a beszélgetésre, hogy az utóbbi időszakban, részint az Élet és Irodalom hasábjain, részint más fórumokon egy rendkívül izgalmas vita kezdődött meg a politikai költészet témakörében. Az eddigi vitát üdítőnek tartom, mert ugyan szorosán kötődik a politikához, de mégis sikerült megőrizni benne egy személyeskedéstől mentes hangnemet. Ugyanakkor több szempontból is szimptomatikus ügyről van szó, mert látható, hogy két olyan értelmezői közösség próbál beszédbe elegyedi egymással, amelyek alapvetően más módon közelítenek a költészethez.

Éppen ezért fontosnak tartom, hogy egy definícióval nyissuk meg a beszélgetésünket, mondjuk azzal, amit Bazsányi Sándor csak „tétova definíciós kísérletnek” nevezett az ÉS-ben megjelent cikkében. Ez a definíció a következő: a politikai költészet a mindenkor közösség számára az éppen itt és most adott helyzetet teszi szóvá minél közvetlenebb eszközökkel, minél kevésbé elvontan, minél pontosabban, olykor indultatos eszközökkel élve. Próbáljuk megragadni, hogy mi is tulajdonképpen a politikai költészet, hogy egyáltalán egy értelmes kategóriáról van-e szó! A mostani beszélgetésünk végső kérdésének ezt tartom, hiszen ez a nagyon terhelt fogalom, miközben több szempontból is támadható, mégiscsak funkcionál valamilyen módon.

BENE SÁNDOR: Ha jól emlékszem, Bazsányi Sándor ezt a definíciót mintegy „magánhasználatra” és ideiglenes jelleggel alkotta meg annak érdekében, hogy túl tudjon lendülni a szinte meghatározhatatlanul tág korpusz behatárolásának problémáján. Ugyanakkor nem véletlen, hogy Horkay Hörcher Ferenc saját válaszcikkében éppen ebbe akadt bele, mert meglátása szerint ez a definíció nagyon erősen Petri György felől, sőt Petrinek is csak egy bizonyos korszaka felől értelmezi a kérdést. Magam az ellenkező irányba indulnék el. A politika egy tágan változó diskurzusmező, ezért minden esetben vizsgálni kell történeti mélységeit is. Részint a politika elmélete, részint a napi gyakorlata fonódik össze különböző beszédmódokkal és műfajokkal, az adott korszaktól függően. A Magyar Tudományos Akadémia Irodalomtudományi Intézetében már évek óta dolgozunk egy új irodalomtörténeti szintézis megalkotásán, tulajdonképpen egy új „Spenóton”. E munka során nagyon tág irodalomfogalommal dolgozunk, mert többféle metszet alapján lehet tárgyalni az irodalomtörténetet: vallási, irodalmi, politikai, élelméltörténeti szempontból, az önelbeszélésre és az időkezelésre vonatkozóan, vagy éppen magának az elbeszélésmódnak a diskurzusát, vagyis a kritikátörténetet tárgyalva. Ezek olyan tematikus makro-tereppek, amelyek végighaladnak korokon, és minden korban más és más módon vannak jelen. Ráadásul ezek a tematikus regiszterek keresztezik egymást. A politikai költészet régen sem csak és tisztán politikai témákkal foglalkozott, azokról sok esetben indirekt módon, közvetve szólt. Azt gondolom, hogy a politikai költészetnek ma is lehet vallásos implikációja, lehet jogi implikációja, lehet eminensen csak politikai, lehet történeti dimenziója stb. Ezért azt javaslom, hogy nyissuk ki ezt a kategóriát, és sokkal tágabban próbáljuk a politikai költészet fogalmának az értelmezését megadni.

VÁRI GYÖRGY: Értem, hogy Bazsányi Sándor egy munkadefiníciót adott meg, de szerintem a definíciója több gyakorlati nehézséget is felvet. Az „itt és most”-ról való minden megszólalás – azért e kitétel alapján nem lehet lehatárolni egy olyan korpuszt, amit aztán politikai költészetnek nevezhetünk; hermeneutikai alapigazság, hogy minden műalkotás csak az „itt és most”-ban szólaltatható meg. De abban sem vagyok biztos, hogy kijelölhető volna egy adott korpusz, hiszen az állandóan újraértelmeződő hagyomány folyvást alakítja, mikor mit és miért tekintünk politikai költészetnek. A dolog természete szerint azok a kritériumok is folyamatosan változhatnak, amelyek alapján egyáltalán kijelölhetjük a vizsgálandó szövegek körét.

A legnagyobb innovációja az volt a magyar politikai költészet utolsó ötven évének, hogy belátta: egzisztenciánk végsősoron politikai természetű, mert közösségbe születünk a szó primer fizikai értelmében, így tulajdonképpen minden költészet valamilyen módon politikai jellegű. Ezért nem segít az a kiindulás, hogy a költői én egy kozmikus aktor, aki egy vele szemben álló világról nyilatkoztat ki igazságokat látomásszerű képekben, mert ő maga is része ennek a közegnek és térnek, és az, ami körülötte van, az természetes módon a közege. Ha ebből a megfontolásból indulunk ki, akkor tovább jutunk, mintha csak kísérleteket tennék a definícióra. Természetesen egy ilyen megközelítés is kijelöl egy hagyományt, és egyúttal le is zár bizonyos megszólalásmódokat, amelyeket egyébként politikainak szoktak tartani.

HORKAY HÖRCHER FERENC: Egy érdekes, talán személyesnek tűnő szempontot vetnék fel. Bazsányi Sanyit, aki a Pázmány Esztétika Tanszékén a kollégám, eddig apolitikus embernek ismertem, ezért is lepett meg, hogy az ÉS-ben éppen ebben a témában nyilvánult meg. Azon kezdtem el gondolkodni, vajon miért tartja éppen most fontosnak azt, hogy egy, a politikai költészetéről szóló vitába beszálljon és egy kvázi „székfoglalót” írjon. Magyarázatom az, hogy valószínűleg valami történi, tanújelei mutatkoznak egy irodalmi-társadalmi eseménynek. Azt sem tartom véletlennek, hogy ilyen nagy számban jelentek meg hallgatók ezen a beszélgetésen. Valószínűleg ez most aktuális valamiért, vagy a politikában, vagy a költészetben, vagy mindkettőben olyan események történnek, ami miatt ez a téma az érdeklődés homlokterébe kerülhetett, és ez még egy ilyen apolitikus embert is, mint Sanyi, be tud vonzani.

BAZSÁNYI SÁNDOR: Feri azt mondta, hogy apolitikus vagyok, és valóban, viszonylag kevés érzékenységem van ez iránt, mert ebben az omnizus megszólalásomban is inkább olyan egyediségekre próbáltam figyelni, amelyek az olvasói gusztusomat felkeltik. Ebből a szempontból bántó és leegyszerűsítő bármilyen definíció. Végsősoron itt versekről van szó, amelyek egyediségek, és így csak valamilyen szempontot megválasztva érdemes közelíteni hozzájuk. Miért ne lehetne az egyik szempont a politika vagy a politikai érzékenység? Van ésszerűsége egy ilyen vizsgálatnak, és persze van olyan politikai helyzet is, amelyben extra zamatot kapnak ezek a versek, erre a jelenségre pedig óhatatlanul reflektálni kell.

Egyébként kicsit furcsállottam, hogy az egész polémiát elindító, Radnóti Sándor és Bán Zoltán András közötti levélváltásban túlságosan is le lett egyszerűsítve a probléma. A vitában megspórolták azt az alapbelátást, hogy mégiscsak ízlésítéletekről van szó, és politikai közösségek helyett ízlésközösségekről. Az ízlésközösségek mindig meghatározó, valami miatt fontos gondolatokat és ítéleteket hangoztató figurák köré szerveződnek. Ezt a két kritikust, Radnótit és Bánt is ilyen meghatározó figuráknak gondolom, de nem valamilyen ideológiai begyökerezettség okán, hanem azért, mert ez a két véleményformáló kritikus hosszú évtizedek óta megnyilvánul irodalmi ügyekben, legyen szó akár szerelmes versekről, akár politikai versekről. Ebben a levélváltásban is esztétikailag érvényes kijelentéseket tettek saját vérmérsékletüktől függően, vagyis ízlésbeli eszmecserét bonyolítottak le, persze úgy, hogy megnyilvánulásaiknak azért megvan a politikai emulziója is.

Mint ismert, Radnóti Sándor az utóbbi időben ártatlanul belekevert egy csúf kultúrpolitikai kontextusba, ezért nyilván más olvasata is van annak, hogy ez a két ember éppen egy politikai témáról kezd el beszélgetni a nyilvánosság előtt. Mégis azt gondolom, hogy ezen kívül ezernyi más esztétikai, ízlésítéletbeli szempontból megfontolandó gondolat merült fel, éppen ezért megkísérlek inkább ezekre figyelni, nemcsak az ő ügyükben, hanem minden más, a politikai költészet kapcsán megszólaló ügyében is.

HORKAY HÖRCHER FERENC: Hogyha ízlésbélinek látod a vitát, akkor az ízlés melyik fogalmával dolgozol? Most épp a felvilágosodás koráról kell írnom, ezért is jutott eszembe emlékeztetni arra, hogy az akkori bevett ízlésfogalom – egészen a kanti fordulatig, de egy kicsit

még azt is beleértve – egy olyan érzékenységet jelöl, ami nem pusztán esztétikai, hanem pregnánsan erkölcsi vagy politikai természetű. Ennek alapján úgy gondolom, hogy pusztán az ízlés fogalmával még nem lehet teljességgel kirekeszteni a politikait mint szempontot.

BENE SÁNDOR: Ezzel a folyamattal párhuzamosan éppen a felvilágosodás korában a politika fogalom is jelentős átalakuláson esett át, és tulajdonképpen átesztétizálódott. De ennek tárgyalása most túl messzire vezetne. Maradnék inkább a hazai terepen. A beszélgetésre készülve találkoztam ismét Arany László 1873-as akadémiai székfoglalójával, melyet a magyar politikai költészetéről írt. Tulajdonképpen ez az első tudományos igényű összefoglalása az egész témakörnek, ezért idéznék is belőle: „most egy új helyzet van, eddig mindig egy idegen hatalom által képviselt állam állt szemben a néppel. Most maga a nemzet alkotja az államot akár jól, akár rosszul. Ha ez irányból többé a régi útba vissza nem zökken, a politikai fejlődésünk követi az európai vezérnépekét, melyekkel az új idők különben is közelebbi kapcsolatba hoznak bennünket. Ha millió ellenzéki tusa helyett föléledvén a társadalmi osztályok, elvek, pártok, igények, érdekek egymás közötti élesebb versengése, új eszméket visz a küzdelem terére, akkor a politikai éra is hivatva lenne új hurokon zendülni meg. De mikor és minő lehet ezt, ki merné előre jósolgatni.” A kiegyezés után tehát mintha lehetőség nyílt volna az igazi politikai vitára a politikai költészetben is. Ám ez pusztán elméleti lehetőség maradt. A magyar politikai költészetnek inkább kedvezett a közönség egészét érintő elnyomás elleni fellépés, az allegorizáló beszéd mód. Ez a szabály látszott visszaigazolódni a legutóbbi rendszer-változás után is.

A másik idézetem Petri Györgytől származik, egy interjúkötetből, amelyet Kisbali László és Mink András szerkesztett a magyar politikai költészet klasszikusairól, és amelyben rákérdeztek arra, hogy mi a véleménye a politikai költészetéről. Azt mondja Petri, hogy „a politika valahogy túl bonyolulttá vált, szakma lett, és nincs is rá szükség. A politikai vers muzeális műfaj. Úgy gondolom, a politikai verset feltámasztani nem lehet, nem támadhat új Petőfi. Talán ez annak a jele, hogy túl bonyolulttá vált a világ, ami nem biztos, hogy feltétlenül jó, de tény.” Az, hogy olyan költők, akik igyekeztek mindig távol tartani magukat a politikától – mint például Kemény István, Tóth Krisztina vagy Nádasy Ádám – most hirtelen politikai verseket kezdtek írni, számomra azt jelenti, hogy tényleg egy új szerepfelfogás, egy új hangulat van születő-

ben. Mintha ezeknek a költőknek egyszerre elégük lett volna abból, hogy ők a politikát kívülről nézik; egy lassan már hagyományos szerepfelfogás látszik itt széttörni, s az új megszólalói pozíció kidolgozásához új hangot kell keresni, például a szerelmi költészetrel közös terepen járva.

VÁRI GYÖRGY: A pillanatnyi izgalmon túl nem tulajdonítanék nagy jelentőséget annak, hogy az utóbbi időben nagy számban születtek politikainak tekinthető versek. Meglehetősen régóta viszonylag széles a konszenzus a magyar irodalomban azt az előfeltevést illetően, miszerint a történelemnek van egy normálállapota, amelyből ki lehet zökkenni. A költő pedig az ilyen kizökkenésekkor egy hagyományos szerepmintát előhívva, a nyelvet, a lángoló szavakat mozgósítva csatasorba áll, és megfeddi az ő „édes hazáját”. Erről a normálállapotról most egy ideig úgy tűnt, hogy fennáll, erre megint kizökkent. Mindegy, hogy a kizökkenés 2000-ben, 2005-ben vagy 2010-ben volt. Addig, amíg a normálállapot visszaáll, amíg a mi „édes hazánk” olyan ideális nem lesz, amilyennek elgondoltuk, addig ezzel a politikának nevezett valamivel is foglalkoznia kell a költőnek, aztán beleáshatja magát ismét olyan kérdésekbe, amelyek valóban életbevágóak, mint mondjuk a szerelem vagy a halál.

Ez a szerepfelfogás nem sok mindenben módosult. Éppen ezért át kellene gondolni azt, hogy van-e egyáltalán a történelemnek ilyen normálállapota. Én elég nyilvánvalónak gondolom, hogy nincsen, és szerintem ezzel az illúzióval mielőbb le kellene számolni. Értem, hogy ennek a hagyománynak egy részben ironizált felelevenítése az ÉS-vitában is tárgyalt Kemény-vers, de mégis, ez a vers nem képes arra, hogy átrendezze a szimbolikus térben a fennálló konstellációt.

HORKAY HÖRCHER FERENC: Én a következőképpen olvasom ezt a történetet: valamikor 2006 táján Budapest utcáin tüzeket gyűjtanak és vér folyik. Valahonnan innen kell kezdeni ezt, hiszen egyszerűen lakhatatlanná vált a főváros, a magyarság lélektani központja. Nekem az a benyomásom, hogy Kemény István és Bartis Attila, amikor beszélgetős könyvükön kezdenek el dolgozni, elsősorban erre a helyzetre reagálnak. Egyszerűen elégük lesz abból, ami körülveszi őket, és kifakad bennük-belőlük valami.

Olvasatomban Térey János, aki mindig is Kemény közelében volt, ezt a megközelítést próbálta ellensúlyozni a *Protokoll*-al. Bizonyos értelemben a Kemény-vers ellenszövege a *Protokoll*. Térey túlságosan karak-

teresen beszél úgy a politikáról, hogy abban semmiféle politika nincs. A főszereplő egy külügyminisztériumi tisztviselő, és mégis a műben semmi, de semmi politika. Ettől borult ki Radnóti Sándor.

Egyfelől van egy Kemény–Térey játék, ami kétfajta olvasata, ha tetszik, Adynak, ha tetszik, a magyar irodalmi hagyománynak, másfelől van kétféle reakció 2006-ra, vagy ha tetszik, a rendszerváltás „elbázilizálására”.

MÉSZÁROS MÁRTON: Ezek a versek biztosan nem hoznak alapvető változást a magyar irodalomban, viszont az egy érdekes jelenség, hogy az a kétely vagy gyanakvás, amely ezzel a vallomások politikai költészettel kapcsolatban a 20. század közepétől, majd a '90-es évek elejétől kezdve felvetődött, most ebben a pillanatban mintha semmissé vált volna. Erre utal Vári Gyuri is, amikor azt mondja, hogy amikor valami nem a normálállapotban van, akkor mindent, amit addig tudott a költő, el kell felejtenie, és mindenhez egészen máshogy kell fognia. Mi az a törés, ami miatt azok az irodalomtörténészek, akik az év versének választották ezt a két verset, az adott pillanatban mintha az esztétikai ítéleteik elé helyezték volna a politikumot?

BENE SÁNDOR: Szerintem nincs normálállapot; pontosabban az a normális állapot, hogy ez a nem normális állapot van, következésképpen bizonyos költőknek elégük van abból, hogy nem beszélhetnek bele a politikába, de mindeközben elégük van a hagyományos költői megszólalási módokból is, amelyek már ugyancsak stigmatizáltak. Tehát új szerepeket, új megszólalási módokat keresnek.

Azt mondtátok, akkor lesz normálállapot, amikor a szerelmi költészet ismét kizárólag szerelmi költészet lehet. Visszakérdezek: mikor létezett „tisztá” szerelmi költészet? Nem ismerem nagy szerelmi költészetet, amelyikben a hatalmi viszonyok közvetve vagy közvetlenül, akár a férfi és a nő közti hatalmi viszonyt illetően ne jelentek volna meg.

Másrészt: nem korlátoznám 2006-ra a mostani témánk közvetlen előzményeit. Érdemes kicsit nagyobb távlatból tekinteni a jelenségre. Bizonyos verseknek bizonyos megszólalási pillanatokban óriási hatásuk volt már korábban is. Én máig nem felejttem azt a pillanatot a '80-as évek második feléből, amikor egyik kedves tanárunk egyenesen egy ellenzéki gyűlésről érkezett az esti szemináriumára az Eötvös Kollégiumba, és még kabátban, meglehetősen feldúlt állapotban elmondta fejből Spiró György „Jönnek a dúltkeblű mélymagyarok megint” kez-

detű versét. Azon persze lehet vitatkozni, hogy ezek milyen poétikai színvonalú megszólalások, de az biztos, hogy döntően befolyásolták az akkor még éppen csak szerveződő ellenzéki politikai közeget – nem éppen kedvező irányba. Aztán hosszú időre tabuvá váltak az ilyen típusú megszólalások, mert korrumpálódni látszott a politika világa, s így korrumpálódtak volna azok a költők is, akik abban részt vettek volna. Most viszont úgy látom, az inga visszaleng, a költészet visszavág. A Kónya-Pető vita nemrégiben lezajlott „reprízén” – ezt az Index közvetítette – megjelent Hörcher Feri, és hozzászólás címen felolvasta Kemény *Nyakkendő* című versét. Azt hiszem, nagyon sokan tudják vagy tudni vélik, hogy ki igazította meg kinek a nyakkendőjét. Úgy látom, hogy a költészet ismét a maga eszközeivel akar belebeszélni a közügyeinkbe, de nem a régi módon.

MÉSZÁROS MÁRTON: Kemény István verse nem is abból a szempontból újító, hogy politikai tematikájú, hanem abból, hogy egy vallomások modalitás társul a témához. Téreynél jellemzően egy kettős olvashatóságot tart fenn az ironikus, távolságtartó szöveg az itt már megidézett „édes hazám”-felütésből következőleg, és végig vallomást ígér, aztán persze már nem világos, hogy ezt beváltja-e.

HORKAY HÖRCHER FERENC: Nem a vallomásosság itt az igazi tét, mert vallomások verset akár a szerelmi költészet is tud produkálni, hanem a referencialitás problémája a valódi érdekesség, vagyis az, hogy olvasható-e egy szöveg anélkül, hogy kilépnénk belőle, vagy sem. Ezek a szövegek azért izgalmasak, mert világosan és egyértelműen kimutatnak önmagukból és olvashatatlanok önmagukban. Elég nagy az irodalomelméleti tétje a dolognak. Ha tetszik, az autonóm esztétika programját teszik kérdésessé.

BAZSÁNYI SÁNDOR: Autonóm esztétika sosem létezett. Az esztétika mindig is csak egy szempont érvényesítése, egy aspektus választása volt, és az úgymond nem esztétikai vagy az esztétikumhoz képest külső, referencialis irányokba ugyanúgy teljesen érvényesen működik egy vers. A vallomásossággal nekem is vannak problémáim. Egyébként erre utal Arany László is a Sándor által említett akadémiai székfoglalójában az 1849 utáni politikai témájú irodalmi megszólalások lehetőségeit vizsgálva. Meglátásom szerint az egyik központi probléma a „nemzet” szó köré csoportosítható, mert kérdéses, hogy lehetett-e vele valamit

kezdeni akkoriban, és az is, hogy mit lehet vele kezdeni manapság. Ennek a szónak van jelentése összetett kifejezésekben, mint amilyen a „nemzeti hagyomány”, a „nemzeti tizenegy” vagy a „nemzeti minimum”. De azzal a tiszta szemantikai kompaktsággal, ahogyan Petőfi és Arany János esetében jelent meg, már közvetlenül a forradalom és szabadságharc után sem volt használható. Ezt érzékelte Arany László is, aki megfelelő nyelvkritikai érzékenységgel rendelkezett, és meglátta a lehetőséget egy erre a problémára építő humoros regiszter kidolgozására.

Szükség van a humorra, az iróniára, a szerepjátékra és arra is, hogy a versben megszólaló tisztában legyen a saját szerepjátékával, és ennek megfelelően viszonyuljon a saját szerepéhez. Mint ahogy Kertész Imre írja: tőle elvették a nyelvet, és ki kell találnia egy új nyelvet ahhoz, hogy írni tudjon arról, ami neki fontos. Ilyen értelemben a Kemény-vers nem keresett új nyelvet, míg a Térey-szöveg esetében megvan az esély arra, hogy az olvasó a szerepjátszás mögött egy tudatos lírai ént azonosítsa. Fontosnak tartom ezért annak a felmérését is, hogy a nyelvvel dolgozók vajon mennyire vannak tisztában közvetlenül magával a nyelvvel, és milyen mértékben vesznek el a nyelv mögé odagondolható ideológiáiban vagy rögeszmében.

MÉSZÁROS MÁRTON: Érdekes módon éppen a nyelvhez való viszony az, ami eddig nem tematizálódott ebben a vitában, miközben a két értelmezői közösséget, ha a politikai különbségeket nem is tekintjük, a nyelvfelfogás radikálisan szétválasztja. Ezért talán nem is elsősorban az okozza a megértés hiányát, hogy az egyik felfogást vallók az egyik pártra szavaznak, a másikat vallók pedig a másikra. Inkább úgy tűnik, hogy míg az egyik oldal sokkal inkább problémamentesnek látja a nyelv eszközszerű felhasználását, addig a másik oldal számára ugyanez első számú problémaként adódik.

VÁRI GYÖRGY: A nyelvfelfogások felosztásának szükségszerű sematikussága is mutatja azt, hogy annyiban van egyik és másik oldal, amennyiben azt az értelmezői közeg tovább élte; ezek az értelmezések teremtik az „oldalakat”. Intézményes értelemben természetesen létezik ilyen felosztás. Az releváns kérdés, hogy mikor vált közérzetileg nyilvánvalóvá a rendszerváltás félrecsúszása. Nyilvánvaló, hogy nem 2010. április 28-án siklott ki, de messze nem a keltezt tartom a legfontosabb kérdésnek. Az ÉS-vitában tárgyalt szövegek elsősorban közérzeti

ügyekről számolnak be, ezért ezek sokkal inkább a közérzeti líra körébe tartoznak. Ezeket többnyire – így az említett Spiró-verset is – kevésbé tartom érdekesnek, mert csak egy sajátos szituáció közérzeti lenyomataiként foghatók fel. Egyáltalán nem bolygatták meg a fennálló viszonyokat, hanem éppen ellenkezőleg, megerősítették a szimbolikus szembenállások dögunalmas, de érvényes rendjét, és aktuális botrányok kiváltásán kívül jóformán nem tettek semmit. Ezzel szemben például Borbély Szilárd vagy Schein Gábor költészetét olyannak tartom, amelyek a megszokott mintákon túlmutató módon kezelték a közösség problémáit.

BENE SÁNDOR: Bár azt mondjátok, hogy ezek a versek nem hoztak nagy változást, most mégis itt ülünk és ezekről beszélünk. A nyelvvel való munka és a nyelvhez való viszony valóban változik, és ezek a versek egymásra is válaszolva próbálnak a nyelvben felvett pozícióval valami újat mondani. Ezért tartom fontosnak én is azt kiemelni, amire Schein Gábor hívta fel a figyelmet: arra, ahogyan a kortárs költőnk, például Tóth Krisztina vagy Erdős Virág hozzáálltak a beszédhelyzet átrendezéséhez. Hogy csak Tóth Krisztinát idézzem, aki a *Bánk, magában* című versében a hazához kapcsolódó, hagyományos allegória-rendet megbontja: „Hazám-hazám te ellenőr, / ruhádon ott a karszalag / és félterpeszben állsz”. Emiatt tartom Kemény *Búcsúlevél* című versét is egy jelentős kísérletnek, mert abban ő is a tradicionális haza-allegória szétbontásán dolgozik. Az igazi nóvum szerintem ez az új viszonyulásmód, az allegóriákkal való leszámolás. Térey *Magyar köszönyében* nem látok túl sok újat, mert bár valóban erős vers, de mégiscsak *A walesi bárdok* megszólalásmódjának parafrázisa.

HORKAY HÖRCHER FERENC: Csak annyival egészíteném ki önmagam, hogy kitérhető az a megállapításom, miszerint az esztétikai autonómia tételezése ellehetetlenül, hogyha azt állítjuk, van egy olyan műfaj, hogy politikai költészet. Szerintem ugyanis ezzel a nyelvi autonómia is oda, tehát a nyelv önmagába záródásának a mítosza is oda, és egész egyszerűen valami mást kell gondolnunk a nyelv és a valóság kapcsán.

A vallomásosságra kitérve csak annyit tennék még hozzá: a magyar irodalom a 20. század kudarcaiból tanulva sokat értett. Nemrégiben Nádasy Ádámot láttuk vendégül a Pázmányon, aki elmondta, hogy az ELTE angol tanszéke körül felnőtt nemzedék sok mindent hozott a magyar irodalomba a lírai beszédmód tekintetében, pontosan a sze-

mélyesség, de nem valamifajta direkt vallomásosság értelmében vett személyesség terén, ami a jelenkori magyar irodalomértés számára is különösen fontos lehet. De példaként hozhatom Zbigniew Herbertet is, akinek a szövegein szintén mindig érződik valamifajta sajátos személyes érintettség. Ezek a végsősoron – persze sokszor fifikásan – alanyi beszédmódok arra utalnak, hogy a szövegirodalom hangsúlyozása terén túlzásba esett a posztstrukturalista elmélet.

MÉSZÁROS MÁRTON: Az ÉS-vitában Margócsy István és Kálmán C. György fogalmazta meg azt, hogy amikor politikai költészetéről beszélünk, akkor tulajdonképpen a hatásról beszélünk. Margócsy mutat rá arra is, hogy például *A walesi bárdok* esetében egy nemzedékeken át hagyományozódó, kanonizált értelmezést ismerünk, de az korántsem biztos, hogy a maga korában ugyanez az értelmezés létezett vagy az volt az uralkodó. Tud-e még úgy hatni ma a politikai költészet, ahogyan más korokban hatott? Hogyan hatnak ezek a szövegek mondjuk azokra, akik nem foglalkoznak az irodalommal?

VÁRI GYÖRGY: Az utóbbi egy merőben irodalomszociológiai kérdés. Irodalmi szempontból a hatás kérdéskörében sokkal inkább a politikai költészet retorikai mozgósító erejét lenne érdemes vizsgálni. *A Nemzeti dal* esetében – ahogy azt Vas István zseniális elemzése megmutatja – hihetetlenül átgondolt retorikai hatáskeltő eszközök kombinálnak. Abban nem vagyok biztos, hogy ilyenféle mozgósító erővel kell bírnia annak a költeménynek, amit politikai költeményként azonosítunk. Abban sem vagyok biztos, hogy egy ilyen jellegű hatás lenne a kizárólagos, vagy legalábbis az első számú ismérve a politikai költészetnek.

HORKAY HÖRCHER FERENC: A hatás szempontjából fontosnak tartom, hogy végsősoron egy új, élő párbeszéd jött létre a nemrégiben megjelent politikai versek hatására a kortárs irodalomon belül. 2006-ban volt egy olyan pillanat, amikor egyrészt minden közéleti téma túl lett beszélve, és ennek következményeként devalválódott is a nyelv, másrészt pedig beállt egy némasági állapot, mivel már nem lehetett hitelesen megszólalni. Ebben a pillanatban volt jelentősége Kemény irodalmi megszólalásának, mert egy új interfészt hozott létre, egy új lehetőséget a párbeszédnek egymásba gabalyítására, és ennek vagyunk mi most nemcsak tanúi, hanem részesei is.

BENE SÁNDOR: Kemény verse áttört egy olyan falat, amit ritkán szokott áttörni magyar lírai alkotás. *A Búcsúlevél* az érzelmi reakciók racionális kontroll alá helyezéséről beszél. Ennek leglényegesebb példája ebben a versben a két legkevésbé költői sor: „használni akarom a szívemet / A fejemben szólal majd meg, ha csengetsz”. Ezt a verset minden oldalon körülbelül azzal a logikával értették félre, ahogyan azt Kosztolányi is megfogalmazta *A költő és a politika* című írásában, amelyet így fejez be: egyszer egy krematórium-gyáros, tehát egy olyan ember, aki a halotthamvasztás előnyeit ecsetelte volna, egy irodalmi esten megkért egy színészt, hogy olvasson fel egy Reviczky-verset. A Reviczky-költemény az a vers volt, melyet a költő haldokolva írt kedveséhez, és e szavakkal kezdődik: „Égess el, kéjes tűzhálalra vágyom”. Mindezzel csak arra kívánom felhívni a figyelmet, hogy a félreértéseinket tisztázni kell, akár még nevetve is, hogy tovább tudjunk lépni az értelmezésben.

BAZSÁNYI SÁNDOR: Hatás tekintetében meghatározó szempont, hogy Kemény költészetét már jópár évtizede kultusz övezi. Ebben a kultikus aurában hihetetlenül felértékelődik bármiféle Kemény-szövegre vonatkozó kijelentés. Hatástörténete, kultusztörténete van, és ez nem tesz jót a Kemény-befogadásnak. Ennek remek példája a Miskolcon megrendezett Kemény-konferencia, ahol nagyon sok mellébeszélés, nagyon sok üres kultikus szólam hangzott el. Borbély-kultusz nincs, Schein-kultusz nincs, pedig ugyanazokat a politikai értelemben vett szerepvállalásokat ugyanúgy elvégzik – lehet, hogy adott esetben szerencsésebb módon. Kemény számára ez a kultikus akusztikai tér, amely a tárgyalat verse kapcsán keletkezett, nem tesz jót magának a vers megértésnek.

Az is meglepő, hogy az egyik és a másik oldal nyelvjátéka még mindig dolgozik. De ez itt, ennél az asztalnál is így működött részben.

HORKAY HÖRCHER FERENC: Ez a természete a politikának, és ha politikai költészetéről beszélünk, akkor bizony politikáról is beszélünk kell. Mint ahogy a kultusz maga is politikai fogalom, amit átvesz a kultúrakutatás. Tehát nem lehet azon csodálkozni, hogy politikai vonatkozásokat fedezünk fel a politikai költészet témakörében.

VÁRI GYÖRGY: Azok a családtörténeti típusú, erős szimbolikus rögződések, amelyek egyik és másik oldalakat produkálnak, bizony még mindig léteznek. Álságos volna úgy tenni, mintha nem lenne ilyen; ma nem kis részben ennek a szimbolikus rendnek a fenntartása, megerősítése

a „politika”, ennek a lebontása lehetne az egyik lehetséges iránya a politikai költészetnek. Ha ezt a nagyon káros, szimbolikus szembenállás erősítjük ahelyett, hogy sokkal termékenyebb módon kísérelnénk meg berendezni ezt a teret, azzal senkinek sem teszünk jót.

Formai értelemben nem hiszem, hogy érvényesíteni lehetne a politikai oldalak közötti felosztás szempontjait. Nem gondolom, hogy mondjuk a Fidesz-szavazók olyan költői eszményben hisznek, amelyben a költő mint a világ birtokosa, megőrzője és megítélője látomásos képekben ad hírt és hagy nyomot maga után, ítél arról, amit lát, anélkül, hogy saját pozíciójára rákérdezne. Ugyanígy szó sincs arról, hogy azok, akik nem ezt a nyelvi készséget és beállítottságot akarják továbbvinni, azok csakis „balliberális” beállítottságúak lehetnek. Ez ennél sokkal bonyolultabb.

Kemény István a Literán figyelemreméltó, bár nem minden tekintetben meggyőző kísérletet tett arra, hogy kimunkálja egy egészen más szépírói jellegű publicisztikai megszólalás kimondottan konzervatív lehetőségeit. Lehet másként beszélni konzervatívként.

BENE SÁNDOR: Nagyon nehéz megtalálni egy pártpolitikai táborok mentén osztódó térben azt a pozíciót, ami hiteles. Kemény próbál kimunkálni egy ilyen pozíciót prózában és lírában is. Talán éppen emiatt övezi egy pozitív értelemben vett kultusz a megszólalásait. Lehetséges, hogy a hitelessége vagy a hitelesség felé való tapogatózása miatt kap nagyobb súlyt. Nincs messze a Weöres-féle Majomország, de azért van remény egy új beszédmód kidolgozására.

HORKAY HÖRCHER FERENC: Nem csak Keményről van szó. Igenis történik valami, hiszen egy valódi diskurzus indult el. Nem egy magányos focista cselezget az üres pályán, hanem valóban csapatok épülnek és meccsek kezdenek szerveződni. Ez azért jelentős, mert nem ismét a népi-urbánus vita újítódott fel, hanem arról kezdődött polémia, hogy milyen érvényes megszólalásmód létezhet mondjuk a nemzeti hagyomány tekintetében. És ezeket a megszólalásmódokat újra kell tanulnunk, mert az utóbbi évtizedekben kevés lehetőség volt autentikus használatukra. Vannak olyan nemzetek, amelyeknek még a 20. században is volt módjuk arra, hogy ezt a gyakorlatot műveljék, és az így szerzett tapasztalatok már beépültek a kortárs lírákba. Elég csak megint az angolszász irodalmakra gondolni – mondjuk Eliot, Auden vagy Heaney példájára. Ahogy a politikában, úgy az irodalomban, a kultú-

rában is egy tanulási folyamaton esünk át, és egyáltalán nem szégyen tanulni. Valószínűleg ennek a közköltészetnek, közérzet-költészetnek is éppen emiatt egy új fejezete kezdődik, aminek én nagyon örülök.

MÉSZÁROS MÁRTON: Lezárásként csak annyit tennék hozzá, hogy nem tartom annyira ördögtől valónak egyik és másik oldalt emlegetni. A másik idegenségének elismerése talán az első lépés a megértés felé. Nem biztos, hogy mindig az a jó, ha nem veszünk tudomást a másik másságáról. Köszönöm a beszélgetést!